Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" щодо удосконалення порядку звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби в умовах воєнного стану та з інших питань»
*(реєстр. № 16074 від 15.09.2026)**

Анотація. *В інформаційній довідці розглянуто питання удосконалення порядку звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби в умовах воєнного стану та з інших питань, у контексті проєкту Закону України (реєстр. № 16074 від 15.09.2026).*

Проаналізовано відповідність запропонованих змін основним засадам правотворчої діяльності, кримінальному та кримінальному процесуальному законодавству, положенням законів України, що регулюють суспільні відносини у сфері проходження військової служби та виконання військового обов'язку громадянами України.

Ключові слова: *кримінальне провадження, воєнний стан, військові кримінальні правопорушення, самовільне залишення військової частини, проходження військової служби, звільнення від кримінальної відповідальності.*

Вступ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації та дії правового режиму воєнного стану забезпечення належного комплектування військових частин і збереження кадрового потенціалу Сил оборони України є одним із ключових чинників забезпечення обороноздатності держави. Особливого значення набуває пошук правових механізмів, які, з одного боку, забезпечуватимуть невідворотність відповідальності за самовільне залишення військової частини (далі – СЗЧ) та дезертирство, а з іншого – створять умови для повернення військовослужбовців до виконання обов'язків військової служби.

Чинне законодавство вже поєднує кримінально-правовий механізм реагування із можливістю добровільного повернення. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20 серпня 2024 року № 3902-IX запроваджено спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності для особи, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення за статтями 407, 408 Кримінального кодексу України, добровільно заявила про намір повернутися на службу та отримала згоду командира.

З урахуванням воєнних потреб, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану» від 30 квітня

2025 року № 4392-IX врегульовано, зокрема, питання призупинення військової служби, поновлення забезпечення після повернення та спеціальні умови для військовослужбовців, які самовільно залишили частину або дезертирували.

У 2026 році Кабінет Міністрів України додатково запровадив експериментальний механізм добровільного повернення таких військовослужбовців до виконання обов'язків військової служби, прямо пов'язавши його з підвищенням обороноздатності України[1].

Диференційований підхід до осіб, які вперше вчинили СЗЧ або дезертирство і добровільно повернулися до військової служби, концептуально відповідає положенням кримінального законодавства окремих держав-членів Європейського Союзу, в яких кримінально-правова реакція на СЗЧ та дезертирство може поєднуватися із правовими стимулами для добровільного повернення. Показовим у цьому зв'язку є законодавство Австрії та Німеччини. Так, відповідно до § 8 Військового кримінального закону Австрії (Militärstrafgesetz)[2], якщо особа, яка вперше вчинила дезертирство, і це не пов'язано з участю в операції, добровільно з'являється протягом шести тижнів і готова виконувати військовий обов'язок, вона не карається за дезертирство, а відповідальність настає за несанкціоновану відсутність.

У Німеччині відповідно до Закону про військові кримінальні правопорушення (Wehrstrafgesetz)[3] допускаються пом'якшення покарання або відмова від покарання, якщо особа добровільно протягом місяця повертається до місця служби, є готовою її продовжувати.

З метою пошуку оптимального балансу між дисциплінарно-кримінальним впливом та стимулюванням добровільного повернення військовослужбовців до служби розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" щодо удосконалення порядку звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби в умовах воєнного стану та з інших питань» (реєстр. № 16074 від 15.09.2026) (далі – законопроєкт).

Питання, що розглядаються, перебувають у системному зв'язку з попередніми підготовленими Дослідницькою службою Верховної Ради України інформаційно-аналітичними матеріалами, зокрема щодо удосконалення підстав та порядку звільнення від кримінальної відповідальності за СЗЧ чи дезертирство[4].

---

[1] Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо механізму добровільного повернення до виконання обов'язків військової служби військовослужбовців Збройних Сил, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії, які самовільно залишили військові частини (місця проходження служби) або дезертирували : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2026 року № 767. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2026-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text

[2] Militärstrafgesetz. 30.10.1970. URL: https://www.jusline.at/gesetz/milstg

[3] Wehrstrafgesetz. 24.05.1974. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/BJNR002980957.html

[4] Інформаційна довідка щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби» (реєстр. № 13260 від 05.05.2025). *Офіційний вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/inform_references-

Основна частина

Законопроєктом пропонується: зберегти можливість закриття кримінального провадження щодо особи, яка вперше вчинила відповідне правопорушення, добровільно повернулася та фактично продовжила службу, шляхом перенесення відповідного механізму із частини п'ятої статті 401 Кримінального кодексу України (далі – КК України) до статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України); встановити процедуру добровільного повернення військовослужбовців, яким у зв'язку із СЗЧ або дезертирством призупинено військову службу.

Аналіз положень законопроєкту дає підстави звернути увагу на окремі проблемні аспекти.

Викликає сумнів доцільність пропозиції законопроєкту виключити частину п'яту статті 401 КК України, яка є матеріально-правовою підставою звільнення від кримінальної відповідальності, і водночас передбачити підставу закриття кримінального провадження за тих самих фактичних умов у пункті 11 частини першої статті 284 КПК України. Тобто фактично матеріальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності переноситься з КК України до КПК України. Це створює системну проблему, оскільки підстави звільнення від кримінальної відповідальності за своєю правовою природою належать до інститутів Загальної частини КК України, тоді як КПК України визначає порядок реалізації відповідних матеріально-правових положень.

Окрім цього, така пропозиція у випадку прийняття законопроєкту може створити неоднакове розуміння правових наслідків закриття провадження (чи є таке закриття саме звільненням від кримінальної відповідальності, чи особа вважається такою, що не притягувалася до кримінальної відповідальності), що має значення, зокрема, для застосування положень КК України щодо повторності кримінальних правопорушень, судимості та інших кримінально-правових наслідків.

У зв'язку з цим доцільним видається або збереження відповідної підстави у КК України з одночасним уточненням процесуального порядку її застосування у КПК України, або комплексне нормативне врегулювання правових наслідків добровільного повернення військовослужбовця без фактичного перенесення матеріальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності до КПК України.

Положення законопроєкту щодо набрання чинності не враховує приписів Конституційного Суду України, викладених у Рішенні від 15 квітня 2020 року № 2-р(II)/2020, де зазначено, що відповідно до принципу верховенства права важливо передбачити розумний часовий проміжок між офіційним оприлюдненням закону й набранням ним чинності.

---

pravsud/76370.html; Інформаційна довідка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» (реєстр. № 11322 від 06.06.2024). *Офіційний вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/inform_references-pravsud/75100.html

Висновки

Пропонований законопроєктом підхід, згідно з яким добровільне повернення особи, яка вперше вчинила відповідне кримінальне правопорушення, пов’язується із закриттям кримінального провадження та продовженням військової служби, загалом відповідає завданню поєднання вимог військової дисципліни з необхідністю збереження людського ресурсу Сил оборони України, однак потребує доопрацювання у частині нормативного узгодження матеріальних і процесуальних підстав такого звільнення від кримінальної відповідальності.

Дослідницька служба
Верховної Ради України

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*